

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 10

1 Մեյսիսեմբեր 1899

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պապը Ալի Ճառտէսի Թիւ. 20

1899

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

— 3 —

- 1 Պ. Ֆերտինան Պոլսեցիներ եւ հաստալու պետքը.
- 2 Բովանդակութիւն Զեռագիր Մատենին որոյ անուն է
«Կարմիր գիրք» :
- 3 Բնութիւն . (Natura) .
- 4 ՎԱՐՔ Ս. ՄՈՆԻԿԱՅԻ. Ծովաւանքս Վ. ԱՌԻԿԱՆ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Ե Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Տասնհինգի Տարի

ԹԻ 10

4 Սեպտեմբեր 1899

Պ. ՖԵՐՏԻՆԱՆ ՊՌԻԻՆԴԻԷՐ

Ե Ի

«ՀԱՐԱՑԱԼՈՒ ՊԵՏԲԷ» (1)

Ֆրանսացի նշանաւոր ակադեմականն, Պ. Ֆերտինան Պրինդիէն ոքանչեւի բանախօսութեան մը մէջ պարզած է սա զազաւիր՝ թէ Հաւատքն անջնջելի մի պէտքն է մարդկային հոգւոյն, եւ թէ՛ հակառակ յոյնաջան եւ դարաւոր ճգանց՝ ամեն միտքեր—եւ նոյն իսկ ամենէն ազատախոհներն—հաւատացած են եւ կը շարունակեն հաւատալ, եթէ չեն հաւատար ճշմարտութեան, կը հաւատան ստոյն, եթէ չեն հաւատար խորհրդոց (mystères), կը հաւատան անկարելիութեանց կամ անհեղեղութեանց (absurdités)։ Այսպէս հաւատալու տարօրինակ եւ բուռն արամադրութիւն մը կայ ամենէն աւելի անոնց քով, որք հռչակած են զինքեանս իրրեւ ամենէն անհաշտ թշնամիներն Հաւատոյ։ Հոգեբանական յոյժ հետաքրքրաշարժ

(1) Revue des Deux Mondes, «le Besoin de Croire», 1er Décembre 1898, 702-720.

երեւոյթ մ'է այս, զոր այնքան ուղղամտութեամբ եւ այնքան անկողմնակալ գիտութեամբ ուսումնասիրած է Ռեվէ- Գէ Տէօ Մնարի մեծանուն Տնօրէնն։ Ունին դնենք այդ հզօր ձայնին։

«Պարոններ, — Նիւթն զորմէ պիտի խօսիմ ձեզ այս երեւոյ լինելով այնքան փափուկ որքան բազմախառն, թոյլ պիտի տաք ինձ նսիւ քան զամենայն լաւ որոշել անոր սահմանը եւ ճշդել զայն։ Արդարեւ չպիտի խօսիմ ձեզ ոչ հաւատալու պարտուց եւ ոչ օգուտներուն նկատմամբ, այլ միայն հաւատալու պէտքին վրայ։ Հաւատալու օգտակարութիւնն յայտնի է, լինելով ինչ որ եմք, եւ օրինակ մը միայն յառաջ բերելու համար, կը հարցնէք թէ ինչ պիտի լինէր մարդկութեան վիճակն, եթէ Տէգարդի սկզբան համաձայն, մենէ իւրաքանչիւրն ուղէր «Իրբեւ ճշմարիտ ընդունիլ այն բանն միայն որոյ յայտնապէս ճշմարիտ լինելն ծանօթ ըլլար նմա»։ Հաւատալու պարտաւորութիւնն անհրաժեշտ է. եւ մենէ ամեն ոք, — ճամբաս չարունակելով առիթ պիտի ունենամ ցուցնել ձեզ զայս, — Ի վնաս իւր միայն փախուստ կուտայ անախ։ Սակայն, ո՞րքան եւ ստիպիչ կամ հրամայական լինի այն, կրնանք խոյս տալ անտի, ինչպէս կ'ընենք դժբախտաբար ուրիշ այնքան պարտականութեանց մասին. եւ ունինք նաեւ միշտ իրաւունք կամ կարողութիւն առ ի լաւագոյնս առել՝ զանց ընելու ինչ որ ամենէն աւելի օգտակար պիտի լինէր մեզ։ Բայց ինչ որ պիտի ուղէի ցոյց տալ ձեզ, եւ, այնպիսի ժամանակի մը մէջ յորում կ'ապրինք, ինչ որ չահեկան կ'երևի ինձ հաստատել, այն է թէ հաւատալու պարտաւորութիւն իսկ կամ օգտակարութիւն կը հիմնուին մեր բնախօսութեան էական մի պէտքին գոյութեան վրայ. — թէ հաւատալու այս պէտքն որ կը բովանդակի մարդոյն սահմանին մէջ իսկ, կը բովանդակի նաեւ իւր բոլոր ընթացից մէջ եւ մինչեւ իւր մտաւորական գործողութեանց մէջ. — եւ թէ վերջապէս հաւատալու այս պէտքին գիտակցութիւնը կամ խոստովանութիւնն է մեր այն ամենէն դրական հաստատութեանց, ամենէն ոտոյգ ճշմարտութեանց, եւ մին ամենէն բեզմեաւոր յոյսերուն, զոր վերջահալու մօտեցող դարս կարենայ աւանդել այն դարուն որ պիտի սկսի ընդհուպ։ Հաւատք է յուսացելոց իրաց հաստատութիւն. հաւատքն է հիմն յուսոյ. եւ զայն չպիտի կրնան ջնջել մարդոյն մէջ, որովհետեւ չպիտի կրնան ջնջել ի նմա հաւատալու պէտքը։

Ա.

Փորձեր եղան այդ մասին, գիտէ՞ք. եւ որովհետեւ ի զո՞ւր փորձեցին, այս միայն կրնար ապացոյց մը կամ գոնէ հզօր կարծիք մը լինել՝ թէ չպիտի յաջողին: Փորձեցին գրել «հաւատոյ բնական պատմութիւնը», եւ քաջ կը հասկնաք թէ ինչ կը նշանակէ այս»

Ըսելէ վերջ թէ «ամբողջ դպրոց մը մարդաբանութեան» ջանաց հաստատել թէ եղած են ժողովուրդներ կամ ցեղեր զուրկ ամեն հաւատալիքէ, մեծահամբաւ հրապարակասօսն կը յաւելու. «Ստոյգ է այսպէս ոսմանել, այս կարծեցեալ գիտական եղանակաւ հաւատալու պէտքն չպիտի լինէր ի ներքս ի մարդն, եւ յարակից իւր կազմութեան, այլ արտաքին, ըստացեալ, եւ իբր ի վերայ եղեալ: Մարդն ոչ միշտ հաւատացած լինելով, սահմանուած չպիտի լինէր ուրիշն հաւատալու միշտ. եւ չպիտի կրնային ըսել, ու այլեւս չպիտի ըսէին թէ հաւատալու պէտքը «չինծու» է, քանի որ վերջապէս, այս ենթադրութեամբ, ժամանակին եւ պարագայից գործն պիտի լինէր այն, բայց պիտի կրնային պնդել թէ «բնական» չէ այն, այսինքն անջնջելի կամ անարմատախլելի, եւ աստի սա եզրակացութեան թէ հաւատքէն յետոյ կարգն անհաւատարմութեան պիտի գար մի օր: Միեւնոյն մտօք է որ այլանդակ կարծիքը (paradoxe), եւ կը համարձակիմ ըսել բանականութիւնն առաջ տարին «անաստուած կրօններ»ու վրայ խօսելու աստիճան, ինչ որ գրեթէ այնքան հակասական է որքան խօսիլ «բնական կրօնք»ի վրայ: Իրապէս, բնական կրօնք մը կրօնք չէ, այլ փիլիսոփայութիւն մը, եւ անաստուած կրօնք չկայ:

Պ. Պիւլնդիէռ կարճ եւ հատու վճիռներ ունի ցրելու համար խոշոր պատրանքներ եւ յաճախ հերքելու համար մեծահատոր դիքեր. «Իրօք, կրօնական պէտքերն երբեք գոհացում չգտան բայց միայն դրական կրօնից մէջ. En fait, les besoins religieux n'ont jamais trouvé de satisfaction que dans les religions positives.» Պ. Ժիւլ Սիմոն, բնական կրօնի այս մեծ քահանայապետն սուտ սուտի վրայ պիտի բարդէր սնշուշտ՝ բողոքելու համար այդպիսի արդար մտածութեանց դէմ.

բարեբախտաբար Պ. Պոլենդիէս ոչ անմիաներու կատաղութենէն կը վախնայ եւ ոչ մեծազորոյ բացադանչութիւններէ . . .

«Հաւատալու պէտքին իրականութեան ապացոյցը չպիտի խնդրեմ անոնցմէ որ կաշուեցան անուամբ մը զոր շատ յարմար կը գտնեմ, «քրիստոնէութեան անկեալները, les décadents du christianisme». կը ճանչնաք այդ բանաստեղծներ եւ այդ վիպասանները, թատերական այդ հեղինակներն նաեւ, որք կարծես ուրիշ բան չեն վնասուեր կրօնի մէջ բայց միայն «նոր սարսուռ» մը, այսինքն, լաւ զաղչիներէնով, նոր զգացողութիւններ եւ զգացուած վայելքներ, Պատանեկութեանս ժամանակ լսած եմ որ կը խօսէին Պոտլէրի կաթողիկէութեան վրայ, եւ քիչ մնաց որ մեր օրերը տեսակ մը սուրբի փոխեն այն այլանդակ անձն որ ինքզինքն կ'անուանէր «խեղճ Լէլիան»։⁽¹⁾ Առաջնոյն կաթողիկէութիւն կը կայանար մոլութեան կամ ցոխութեան նկարներուն հետ միասին քանութեան բառից դարչելի խառնուրդին մէջ, եւ երկրորդին զգլուհիներն ուրիշ բանի չէին ծառայեր բայց միայն մեղաց կրկնութեան մէջ գտնելու աւելի սաստիկ աւելի վատթար հեշտութիւն մը։ Եւ ճշմարտապէս, եթէ հաւատալու պէտքը այսպիսի օրինակներով միայն հաստատուէր, պէտք պիտի լինէր բոլորովին տարբեր անուամբ զայն որակել . . . Բանաւոր էակի մը մէջ միայն կրնայ գոյութիւն ունենալ հաւատքն արժանի այս անուան . . .

(1) «խեղճ Լէլիան» Բօլ Վէրլենն է, որոյ վրայ ծայրայեղ—չբռնելու համար ծաղրելի—գովեստներ լսելի ըրաւ Պոլսոյ հայ մամուլն՝ ընդհանրապէս մէջէ օրինակ մ'է այս թէ ինչպէս կը խնկարկուին առ մեզ Եւրոպիոյ ամենէն հեշտամոլ եւ ամենէն ցոփակեաց հեղինակներն. «Կարելի չէ իր հոյակապ քերթուածները, ամէնքն ալ հոս ներկայացնել, ոչ ալ ճշգրիտ գաղափար մը տալ իր սուրբ, մարդիկէ եւ խուժուժ մարդու խառնուրդէ կուտեան վրայ, ուր զգայութիւնները կը տիրեն, եւ զգացումները կ'ապստամբին, ուր մարմինը կը մեղանչէ եւ հոգին կուլայ, Կարելի է ըսել միայն իրեն համար թէ իր երկրին ժամանակակից գրողներուն ամենէն ինքնատիպը, ամենէն խանդավառը, ամենէն զարմանալին է իր ճշմարիտ բանաստեղծի յափշտակութիւններովը, անսաստ յուզումներովը, հզօր ներշնչումներովը, որոնք լուսապսակ մը կը յօրինեն իր արտացոյց տալանդին շուրջը, դարավերջիկ Ֆրանսայի հեւացող վտիտ բանաստեղծութեան հոբելանսին վրայ»։ (Մասիս, 5 դեկտ, 1898.)

Հաւատքն չկաբէ լինել զգայամոլութեան ձեւն։ . . Այլ ուրիշ տյալպէս կարեւոր երեւոյթի մը մէջ է որ կը գտնեմ հաւատալու պէտքին տպացոյցը, եւ որոյ մասին կրնանք ըսել առանց հափազանցութեան թէ մեր դարուն մէջ այն եղած է էական նկարագիրն անհաւատութեան. եւ ահաւասիկ այս երեւոյթն։ Ով որ մեր օրերը բօթափած է օրինաւոր հաւատոյ իշխանութիւնն, անհաւատ մը չէ եղած,— եւ յոյժ նուազ ազատախոն մը, ազատ եւ անկախ մտածող մը,— այլ եղած է հակահաւատ մը, ջրսելու համար *fanatique* (fanatique) մը, եւ ոչ մի վարդապետութիւն մեր օրերը ուրիշ կերպիւ է յաղթած պահ մը կրօնի եթէ ոչ ինքն իրեն տալով կրօնքի մը կերպարանքն։ Ասոր օրինակներն անթիւ են. վասն զի չէ՞լ է ինչ ալ վերջացող Կրօն ինչն մի կրօն։ Գիտութիւնը կուռք մ'ըրաւ իրեն, յառաջդիմութիւնը կուռք մ'ըրաւ. տեսանք որ Արուեստը կրօնք ըրաւ իրեն, եւ տեսանք որ Ռամկավարութիւնն ալ կրօնք մ'ըրաւ։ Յիշեցէք մեծահնչուն, չքեղ եւ քիչ մ'անխմանալի ոտանաւորներն Իւկոյի.

Այո՛, քահանայ մ'է Սոկրատ,

Այո՛, քահանայ մ'է Կատոն, եւն։»

Անոնց որ կ'առարկեն թէ փոխաբերութիւն մ'է այս, կը պատասխանէ մեծիմաստ բանախօսն « փոխաբերութիւն չկայ հոս, եւ արդարեւ ազդելու համար մտաց եւ մանաւանդ կամաց վրայ, հասկցան թէ պէտք էր կրօնքի մը կերպարանքն ունենալ. հասկցան թէ կրօնի դէմ բան մը ընել կարենալու համար, պէտք էր նախ փորձել իրմէ յափշտակելու իւր սեպհական միջոցներն ազդեցութեան, եւ ճշդիւ հոս է հետաքրքրական կէտը, Կիրառութեան (application) սխալ է, եւ նմանութիւնը ծաղրանկար մը կամ ծաղրաբանութիւն (parodie) մը։»

Հոս Պ. Դոգվիլի հետ կը ներկայացնէ Յեղափոխութիւնն իրրեւ «տեսակ մը նոր կրօնք, անշուշտ առանց Աստուծոյ, առանց պաշտաման եւ առանց հանդերձեալ կեանքի, բայց որ սակայն . . . ողողեց բոլոր աշխարհ իւր զինուորներով, իւր առաքեալներով եւ իւր մարտիրոսներով.» եւ կը յաւելու. «Այո՛, առանց Աստուծոյ, առանց պաշտաման եւ առանց ուրիշ կեանքի, բայց ոչ առանց ծէսի եւ ոչ առանց արարողութեան, եւ մանաւանդ ոչ առանց կուռքի։ Որովհետեւ վերջապէս միթէ այսօր իսկ՝ այն վատահոլութիւնն զոր կը զլանան Եկեղեցւոյ

վարդապետութեանց կամ Աւետարանի խոստմանց, յոգնաթիւ յոյժ բարի Գաղղիացիք չե՞ն դներ զայդ վատաճութիւն առանց երկմտութեան եւ առանց վերապահութեան Մարդոյն իրաւանց յայտարարութեան եւ 1789ի սկզբանց վրայ, Միթէ Պատգիւի յարձակումն եւ առումն այդ ծննդեան խորհրդանշանն իսկ չը՞րին Յեղաշրջութեան դասական պատմագիրք, — Թիէռ եւ Մինեէ, Լուի Պլան, Միշլէ, Քինէ... Միթէ չկանգնեցի՞նք կոթողներ կամ մանաւանդ բաղիններ, մին Միռապոյի, միւսը Ժիւստանանց, երրորդ մը Տանգոնի, չորրորդ մը Դէռօրիսիներու, ուրիշներ նաեւ Նարուէսնի, Ամենադոյզն խօսից որք կ'իշխային այդ շրթներէ,— եւ այնքան ճառից որք միշակութիւնը պիտի յոգնեցնէին, եթէ չլինէին եղերական առիթք յորս արտասանեցին զայնս Ռոպէսքիէսներ եւ Սէն-Ժիւստներ, —միթէ չտուինք, կ'ըսեմ, այդ ամենուն խորին, այլարանական եւ միատիքական նշանակութիւններ ոչ միայն մենք, այլ եւ օտարազգիք, Միթէ տեսակ մը բարեպաշտութիւն չէ՞ դոր առ այնս կը տաժեն իրենց հետեւողք, Միթէ պաշտօն մը չե՞նք մատուցաներ իրենց նշխարաց, Միթէ չե՞նք հաւատար թէ քան զընտրութիւն մեծ եղան նոքա, Միթէ այնքան զիւրաւ չե՞նք խօսիք «զաշնամոզովոյ հսկաներ»ուն նկատմամբ, Միթէ չե՞նք հռչակեր ի նոսա, կը կրկնեմ Դոդվիլի բառը, նոր օրէնքի մ'առաքեալներն. եւ վերջապէս, ամբողջացնելու համար նմանութիւնն, երբ մեծ գրադէտ ⁽¹⁾ մը որ ազատօրէն կը մըտածէր, գրեց իւր Ծագումն Ժամանակակից Գաղղիոյ, երբէք հարցունք՞ը զուք ձեզ թէ ինչու եւ ինչ բանի համար այնքան նեղուեցան իրեն զէմ. Պատճառն այն է որ, եթէ կրնամ այսպէս խօսիլ, փորձած էր վար առնուի կռուքերն իրենց պատուանդանէն. պատճառն այն է որ ուղած էր վերածել այդ «հսկայ»ներն երբեմն ծաղրելի կերպիւ մարդկային համեմատութեանց. պատճառն այն է որ, երկու բառով, աշխատած էր իջեցնել բոլոր միւս պատմութեանց մակարդակին պատմութիւն մը զոր բազմ մը իւր ժամանակակիցներէ կը յամտօշին երեւակայել իրր արտաքոյ կարգի, զերկնական,—եւ հրաշալի (miraculeuse). «... Անշուշտ իրաւունք ունիմ տեսնելու

(1) Պ. Գէն,

«Յեղափոխութեան այդ կրօնք»ին հաւատալու պէտքին մի յայտնութիւնն կամ մի ձեւն: Ուզած էին խել իւր հաւատալիքներն ամբողջ մեծ ժողովրդէ մը, եւ կը կարծէին լաջողած ըլլալ, բայց՝ ճշմարիտն ըսելով՝ զանոնք տեղափոխելու միայն յաջողած էին: Հաւատալու պէտքը զարծուելով իւր բնական առարկայէն, վերստին կազմուած էր յեղափոխական գաղափարին շուրջը, եւ խորհուրդին իմաստն իսկ հաստատուած էր միւսանգամ վարդապետութեան մը մէջ, որոյ առաջին յօդուածն էր ժխտումն խորհրդեան: Բաւական տարօրինակ բան մը չէ՞ք նշմարեր ադոր մէջ:

«Որովհետեւ, զիտեցէք, կ'աղաչեմ, թէ ինչ որ ըսի «Յեղափոխութեան կրօնք»ին նկատմամբ, պիտի կրնայի նոյն համարձակութեամբ ըսել «Յառաջդիմութեան կրօնք»ին կամ «Մարդկութեան կրօնք»ի մասին: Մի զկնի միոյ կամ միանգամայն բոլոր այս սկզբնական ժխտումներն հաստատութեանց յանդեպն եւ այս հաստատութիւնք հակահաստատմքի (anti-credo) մը: Հաւատքն է յանդիմանութիւն որոց ոչն երեւին: Այն անիւնն տակ որ զայն կը փշրէ, ժամանակակից մարդն կը շարունակէ հաւատալ յառաջդիմութեան: Եւ մի մտածէք ցուցնել նմա յառաջդիմութեան հակամասի (contre-partie) պարտաւոր զուցէ, եւ ամեն պարագայի մէջ անկայուն վիճակը: «Կը հաւատայ» այնմ, կ'ըսեմ ձեզ բացարձակապէս, կուրօրէն, եւ այնքան աւելի կը հաւատայ անոր որքան նուազ կը հաւատայ ուրիշ բաներու, իբրեւ քե հարկաւորապէս հաւատոյ որոշեալ քանակութիւն մը մտնէր մարդկային մտաց նոյն իսկ կազմութեան մէջ եւ իբրեւ քե հարկ լինէր այս կամ այն եղանակաւ որ նոյն ջափը պահուէր միշտ: Հասարակութեան պէտքերն ընդհանր: Այդ պէտքը մարդոյն սրտին մէջ նետած է իր խարխիւը: Ժխտումն զայն ջջնջեր, զայն խեղարիւրէր: միայն կը յաջողի: Կարեմը աս վայր մի ընդհատել անոր ընթացքն, չպիտի կարեմք ցամբեցնել աղբիւրն: Եթէ չէ՞ հասարակ Աստուծոյ խօսքն, պէտք հասարակ մարդոյն խօսքն: Եթէ գերբնականին չէք հաւատար, հրաշալւոյն պիտի հաւատար: Եւ եթէ չէք հաւատար հոգեւոյն, պիտի հաւատար նիւթոյն, --գոր բաց աստի անիւի չէք ճանչնար:--Եւ պիտի հաւատար դեւերուն ի վերայ այսր ամենայնի: Խնջալէս ուրեմն կ'ըլլայ այս: Ինչի՞ կը համապատասխանէ հաւատալու այս պէտքը. եւ ինչպէս այնքան հարուածներ, աշխարհի սաստիկ եւ աշխարհի կրքոտ չյաղթեցին նմա: Զանազան անդամ-

ներ, աշխարհի պատմութեան մէջ, ի զո՛ւր ջանացին վնասեցընել զայն, եւ, եթէ համարձակէի ըսել աւելի ընտանեբար, զայն զզուեցնել ինքն իրմէ՝ Ոչնչացնել, կամ գոնէ անարգել ոչ թէ հաւատքն իսկ, այլ ամեն տեսակ հաւատալիք, ապացուցանել անոր անհաշտութիւնն զիտութեան եւ հետեւապէս յառաջդիմութեան հետ, ամէցնել զանոնք որ կը հաւատային իրենց մտքի ազքատութեամբ կամ իրենց զիտութեան անարգանօք, այս եղաւ ահա երկու հարիւր տարիէ ի վեր ամբողջ փիլիսոփայութեան մ'առարկայն։ Եւ երկու հարիւր տարի, զիտեմ, սակայն ինչ է մարդկութեան պատմութեան մէջ, բայց ապագային վրայ չենք կրնար պատճառաբանել արտաքոյ ամեն փորձառութեան. եւ քանի որ փորձառութեան սահմանին մէջ հաւատալու պիտոյից չյաղթեցին տակաւին, իրաւունք ունինք անչուշտ ազոր բացատրութիւնը փնտռելու նոյն իսկ մարդկային քննութեան էութեան մէջ։ Կը համարձակիմ ըսել իմ մասիս՝ որ եթէ ցարդ չյաղթեցին հաւատալու պէտքին, եւ եթէ կը խորհինք թէ չալիսի յաղթեն երբէք, պատճառն այն է որ այդ պէտքն է հիմն կամ եթէ կուզէք պայմանն ամէն բարոյականի, ամեն զիտութեան եւ ամեն գործունէութեան։»

Բոլոր այս խօսքերն արդիւնք ամենախորին համոզման եւ ընդարձակադոյն հմտութեանց՝ խորին յուզում մը յառաջ կը բերեն ամեն ուսեալ եւ խորհող դասակարգներու վրայ. հին եւ նոր աշխարհն հիացմամբ ունկն կը դնէ այդ վսեմ մտածութեանց եւ այդ գերազանցապէս համոզիչ չեչտերուն։

(Շարայարեկի)

ՆԵՐՍԷՍ Յ. Վ. ՓԱՓԱՋԵԱՆ

ԲՈՎԱՆՈՒԿԱԿՈՒՅԻՆ ԶԵՌԱԳԻՐ ՄԱՍԵՆԻՆ

Որոյ անուն է « ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՐԳ »

(Շարունակութիւն տես քիւ 9)

Տիտղոս. «Նորին հսկողի առ Հրեշտակս եւ Հրեշտակապետս. Լուսանց. (ԺԳ)»

Աղօթքն. «Անկանիմ առաջի ամենայն չղասակցութեանց երկնաւոր զաւրացն. եւն. եւն. 1 1/2 երես».

Տիտղոս. «Նորին սուրբ վարդապետի ի խորոց սրտից խաւսք ընդ Աստուծոյ. Լուսանցք. (ԺԴ)»

Աղօթքն. «Եւ արդ՝ տէր բարերար. անոխակալ հայր զթութեանց եւ Աստուած մխիթարութեանց, Հայեա՛ց տէր. եւն. եւն. 1 թուղթ».

Տիտղոս. «Նորին հսկողի առ նոյն աղերս մաղթանաց բանի. Լուսանց. (ԺԵ)»

Աղօթքն. «Ամենակալ եւ անքնին աստուածութիւն. անհատ բնութիւն. եւն. եւն. 1 երես».

Տիտղոս. «Երգք աւրհնաբանութեանց ոգւոց արթնոց՝ եւ «մաղթանք մաքուր մտաց առ Աստուած» Լուսանցք (ԺԶ)»

Աղօթքն. «Աւրհնեալ է ամենասուրբ երրորդութիւնն յառաջին արարածոց իւրոց. յերկնաւորա՛ց եւ յերկրաւորաց. «եւ յիմանալեաց եւ զգալեաց, եւ յամենայն շնչոց». եւն. եւն. 1 էջ».

Տիտղոս. «Ուրումն ի սուրբ հարանց ողիտ՝ զբանս աղաւթից խոստով՝» Լուսանցք (ԺԷ)»

Աղօթքն. «Եւ արդ՝ ես ժխտողս հայրենի ժառանգութեանդ՝ որդիս անառակ՝ բիւրապարտ եւ բազմամեղ ծառայս՝ եւն. եւն. զրեթէ 2 թուղթ».

Աստ կայ խորհրդատեար որոյ սկիզբէն երկու թուղթ կարուած է. եւ կ'սկսի նուիրման աղօթքէն, այսպէս. (խիստոր թուղթը ճերմակ է եւ կարծեմ յաւելուած)
. զբուրթիւնս: Ընկալ զսա՝ յերկնային քո սեղան, յիշեա՛ որպէս բարերար, եւն. եւն. 17 թուղթ, եւ վերջէն ալ պակաս.

ԶԱՆՈՒՆ. Հաւատամքին մէջ հետեւեալ կտորն այսպէս է.
«Հաւատամք եւ ի մի կաթողիկէ եւ առաքելական եկեղեցի: «եւն.»

Վերաբերումէն ետքը երբ քահանայն ձեռքը կը լուս՝ սա աղօթքը մանր ըսլոր գրով ու տարբեր թանաքով աւելցուած է. որն որ այսպէս կ'սկսի.

«Ամենակարո՛ղ Աստուած սուրբ՝ սրբեա զմիտս իմ. որպէս զի՛ ընդ լուսացման ձեռացս՝ քեւ լուսացեալ սրբեացի աղանդութիւն մտացս՝ եւ յաւելցի յիս սրբութիւն. եւն. եւն.

Այս աղօթքէս յետոյ այսպէս տիտղոսով՝

«Պատարագամատոյց Զոր արարեալ է սրբոյն Աթանասի Աղեքսանդրու Հայրապետին» եւ անմիջապէս կը շարունակէ այսպէս՝

«Տէր Աստուած զաւրութեանց եւ արարիչ ամենայն լինելութեանց, որ յանէութենէ՝ զընաւս ի ցուցակութիւն ածեալ, եւն.

Օրհնեալ եղերութէն յետոյ այսպէս կ'ըսէ.

«Զնուստս գրող սուրբ պատարագամատուցիս՝ զԳրիգոր «բազմարիժ ոգիս: Ազաչեմ զհանդիպող ամեն եւ զմատուցաւղ «անմահ Բանին եւ զառին զենման. Յիշեալիք ի բարին Քրիստոս՝ միսով տէր ողորմայիւ ծնաւդաւք մերով հանդերձ, եւ որ «յիշէ՛ սրտի մտաւք եւ ինքն յիշեալ լիցի ի Քրիստոսէ որ է աւրհնեալ յաւիտեանս ամէն.»

Եւ յետոյ կարմիր գրով այսպէս

«Սոստովանութիւն հաւատոյ երանելոյն Գրիգորի սրտնչել- «պգործի, զոր ազաւթիւք խնդրեաց յԱստուծոյ երեւութիւք «վերնոյն ցուցանելով զխորհուրդ սուրբ երեւեալ նմա սուրբ «Յովնանէս աստուածաբանն եւ աւետարանիչն, եւ կենդանի «տաճարն Աստուծոյ սուրբ Աստուածածինն: Եւ զայս ատացեալ «հաւատոյ բան. զոր գրով հրամայեցին գրողմել» (Եւ իսկոյն կը յարէ հետեւեալն)

«Մի Աստուած Հայր: Հայր Բանին կենդանոյ: Իմաստու-

«Թեան անձնաւորի եւ զաւրութեան, կերպարան էութեան, եւն, եւն, եւ յետոյ աղօթք մը, եւ այն աղօթքէն ետքը այսպէս.

«Ազաւթք որ ի պատարագստորս, Մ. զատ ի քարոզէն»

«Պատարագամատոյց զոր ասացեալ է սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին»

«Տէր Աստուած արարիչ մեր՝ որ արարեր զամենայն յոպնչէ եւ ածեր զմեզ յայս կենդանութիւն, եւն, եւն, եւ յետոյ կ'ըսէ.

«Սարկաւազն զաղջոյնքն ասէ ի լման որպէս Աթանասին, «եւ ի վճարն քահանայն ասէ ի

«Արժանի եւ յիրաւի վայելէ զոհութիւն եւ երկրպագութիւն մեծավայելութեան քո, եւն, եւն.»

Եւ աստանօր անկատար լմննալով խորհրդատեարը՝ կ'սկսի նորէն կարմիր թղթով այսպէս. «քո՛յ՝ սուրբ երրորդութիւն «անբաժանելի, հայր եւ որդի, եւ հոգի սուրբ. Հաւատով խոսատուանիմ զքեզ՝ երեք անձինք եւ մի բնութիւն, եւ մի «աստուածութիւն, եւն, եւ յետոյ այսպէս

Տիտղոս. «Ումնմն ի սրբոց հարցն Ոգեալ՝ Ազաւթք. «խաւսակցութիւն առ աստուած դէմ յանդիմանս Ընկալ զսա «ընծայ (իմն)՝ որպէս զբաւական, եւ սովաւ հանապաղ խաւսեա ընդ Աստուած արտասուաւք այսպէս ի խորոց սրտէ»

Լուսանցք (ԻԷ)

Աղօթքն. «Տէր Յիսուս զու ես իմ սեզնական, ի ձեռս քո եմ, զու զիտեա, եւն, եւն. 2 ու կէս էջ, եւ ԻԵ տուն. յետոյ.

Տիտղոս. «Այլ աղաւթք մասին՝ եւ առ սուրբ երրորդութիւն ի պատարագն սուրբ»

Լուսանցք (ԻԸ)

Աղօթքն. «Տէր թագաւոր՝ Աստուած մարդասէր՝ Հայր «գլխութեանց՝ սիրոյ եւ ողորմութեան, որ զծոցածինդ քո միսին», եւն, եւն. 1 էջ, եւ յետոյ՝ նորէն.

«Որաւք Աղօթից», Դիտացէք «իրելիք՝ որպէս ասէ առաքեալ՝ թէ այժմ ժամ է մեզ ի քնոյ գարթնութիւն մինչեւ ժամանակս ի ձեռս է գործեացուք զբարիս.» եւն, եւն, եւն, «եւ յետոյ՝

Տիտղոս. «Պաղատանք մեղուցելոյ՝ ինձ եւ ամենայն հաւատացելոց՝ Առ ամենաբնիկալն եւ միշտ կոյսն Մարիամ Աստուածածինն ի խորոց սրտէ.

Լուսանցք (ԻԹ)

Աղօթքն. «Ի բազում եւ ի մեծամեծ պարգեւաց ընկալ-

«Կալ առ ի ստեղծագործէն զիս Աստուծոյ. եւ յամենայնէ հե-
ռացեալ՝ ի բաց մեկնեցայ, անսկիտան եւ եղկելիս.» եւն. եւն.
գրեթէ 2 թուղթ. յետոյ

Տիտղոս. «Սուրբ հաւրն մերոյ՝ Յովնանու. Գառնեցոյ ա-
ռացեալ՝ աղաւթք յամենաւրհնեալ սուրբ Աստուածածինն
«Մայր Տեառն»

Լուսանցք (Լ)

Աղօթքն. «Աստուածածին մայր Քրիստոսի եւ ծնաւդ մի-
«ածնին հաւր, բարձաւդ անխժից՝ եւ պարծանք ազգի մարդ-
«կան» եւն. եւն. (պակաս է.)

(եւ պակասէն յետոյ այսպէս)

Լուսանցք (ԺԶ)

Տիտղոս. «Նորին աղաւթք առ Տէր Աստուած հայր
Բան ԺԶ,

Աղօթքն. «Աստուած Աստուած իմ որ քննես զսիրտս եւ
զերիկամունս. Հայեաց, եւն. եւն. յետոյ

Տիտղոս. «Նորին հսկողի աղաւթք առ Տէր Յիսուս Քրիս-
տոս. Բան ԺԷ,

Լուսանցք (ԺԷ)

Աղօթքն. «Լոյս ի լուսոյ՝ լոյս աշխարհի Քրիստոս Աստ-
ուած. եւն. յետոյ

Լուսանցք (ԺԸ)

Տիտղոս. «Նորին Աղաւթք առ տէր վասն ճանապարհի,

Աղօթքն. «Առաջնորդ կենաց եւ ճանապարհ՝ ճշմարտու-
թեան. եւն. եւն.

Տիտղոս «Նորին աղաւթք միջնորդութեամբ երկնային
զաւրացն,

Լուսանցք (ԺԹ)

Աղօթքն. «Սուրբք եւ սիրեցեալք՝ յամենասուրբ երրոր-
«գութենէն, հոգիք հարկաւորք. Գաբրիէլ, Միքայէլ, Ուրիէլ,
«Ռափայէլ, հրեշտակք եւ հրեշտակապետք. Պետութիւնք» եւն.
եւն. յետոյ

Տիտղոս. «Նորին հսկողի աղաւթք ի սուրբ Աստուածածինն
եւ յամենայն սուրբս,

Լուսանցք (Ի)

Աղօթքն. «Երկնային զուռն՝ եւ առաքապտ անմահ արքա-
«յին. Մայր լուսոյ՝ եւ կոյս անարատ, եւն. եւն.

Տիտղոս. «Նորին աղաւթք առ տէր վասն զիչերոյ. Բան
«ԻԱ,

Լուսանցք (ԻԱ)

Աղօթքն. «Աղաչեմ զքեզ տէր Աստուած ամենակալ՝ եւն.
եւն. (պակաս է եւ յետոյ).

Տիտղոս. «Նորին յորդի աղաւթք,

Լուսանցք (Բ)

Աղօթքն. «Որդի Աստուծոյ միածին Յիսուս Քրիստոս»
եւն.

Տիաղոս. «Նորին սուրբ վարդապետի ամբաստանութիւն
«զանձնէ, Լուսանցք (Գ)

Աղօթքն. «Ով անզղայութեանս՝ զի՞նչ մոլորութեան իմոյ
բարութք, եւն, Լուսանցք (Դ)

Տիաղոս. «Նորին սուրբ եւ ճշմարիտ Վարդապետի առ
հայրն երկնաւոր մաղթանք»

Աղօթքն. «Հայր ուսուցեալ տսել՝ զիւրն ըստ ճշմարտու-
«թեան, եւն.

Տիաղոս. «Նորին սրբոյն Յովհաննու վարդապետի բանք
«մաղթանաց՝ առ սուրբ եւ միշտ կոյսն Մարիամ Աստուա-
«ծածին» Լուսանցք (Ե)

Աղօթքն. «Ծնունդ երկրածնին եւ ծնաւզ զամենայնս
«կրողին՝ Մայր, եւ մայր զօրով կոյս՝ ճշմարտութեան երկո-
քումք» եւն, եւն.

Տիաղոս. «Նորին սուրբ վարդապետին առ հայրն երկնա-
ւոր՝ Բան վեցերորդ. Լուսանցք (Զ)

Աղօթքն. «Հայեաց տէր ի տառապանս սրտի իմոյ, Տես
«զվէրս անձին իմոյ, եւն, եւն.»

Տիաղոս. «Նորին սուրբ վարդապետի աղաւթք Յորդի.
Բան Է.» Լուսանցք (Է)

Աղօթքն. «Ծշմարիտ լոյս, ծնունդ լուսոյ ճշմարտի, եւ
յամենայնի հաւաստար ըստ բնութեան պատճառին, եւ ծնաւզին
քում Յիսուս Քրիստոս» եւն.

Տիաղոս. «Նորին սուրբ վարդապետի առ հայրն Բան Ը
Լուսանցք (Ը)

Աղօթքն. «Հայր Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ
զամենայն գոյացուցեր յանէից, զանմարմին եւ զիմանալի բը-
նութիւնս» եւն.

Տիաղոս. «Նորին սուրբ վարդապետի աղաւթք յորդի
Լուսանցք (Թ)

Աղօթքն. «Որդի՝ եւ բան հաւր Աստուած ճշմարիտ, որ
եղեր մարդ կատարեալ՝ Յիսուս Քրիստոս» եւն.

Տիաղոս. «Նորին սուրբ վարդապետի Բան Ժերորդ
(Լուսանցք, պատած Է)

Աղօթքն. «Անբաւելի եւ բազմազան շնորհաց սռատապէս
«մատակարար եւ բաշխիչ՝ հոգի սուրբ, Հոգի ճշմարտու-
թեան» եւն, եւն.

Տիտղոս. «Նորին սուրբ վարդապետի առ հայր, Բան ԺԱ.
Հոսանցք (ԺԱ.)

Աղօթքն. «Առաա յամենայն տուրս բարեաց՝ փարթամա-
«ցուցիչ աղքատաց.» հւն.

Տիտղոս. «Նորին սուրբ վարդապետի Յորդի, Բան ԺԲ
Հոսանցք (ԺԲ)

Աղօթքն. «Ի լուսոյ ճշմարտէ՝ համագոյակ լոյս, յԱստուծոյ
Աստուած, Ի կենաց կեանք.» հւն. հւն.

Տիտղոս. «Նորին Յովհանն սրկ. վարդապետի՝ Բան ԺԳ.
Հոսանցք (ԺԳ)

Աղօթքն. «Կորուսեալ անձին իմոյ՝ այցիլու մարդասէր.
«եւ լոյս անստուեր.» հւն.

Տիտղոս. Նորին սրբոյ վարդապետի, Բան ԺԴ.
Հոսանցք (ԺԴ)

Աղօթքն. «Անստուեր լոյս եւ գոյացուցիչ բնութեան լու-
«սոյ, Միածին որդի Յիսուս Քրիստոս.» հւն. հւն.

Տիտղոս. «Նորին սուրբ վարդապետի, Ի Սիրաք գրոց.
աղօթք. Բան Հոսանցք (ԺԵ)

Աղօթքն. «Տէր հայր, եւ Աստուած կենաց իմոց, զբաւ-
«սանս աչաց մի՛ տար ինձ, եւ զցանկութիւն դարձոյ յինչն.»
եւայլն.

ՄԿՐՏԻԶ Վ. ՄԵՂՍՈՒՆԻ

(Շարայարելի)

ԲՆՈՒԹԻՒՆ (NATURA)

(Շարունակութիւն տես քիւ 8 եւ վերջ)

Այս ամէն բանի նախատեսողն է Ամենակարող եւ իմաստութեան Գերագոյն ազբիւրն Աստուած, որ «կոյտոյց զնոսա... սահման եղ եւ ոչ սնցանեն»:

Ամենայն գործի կամ մեքենայ արհեստից առհասարակ իրենց սեղանական նպատակին կը ծառայեն եւ ուրիշ բանի անյարմար են բուն նշանակութեամբ, այսու հանդերձ, այն գործին կամ մեքենան մի առհասարակ մտաց արգասիք չեն, մինչդեռ ի տիեզերս ամենայն ինչ մի անչափ թուով կը ծառայէ տարբեր վախճանաւ Կուգեմ աչաց առջեւ ունենալ մարդու ձեռքը իբր օրինակ մեր միտքը պարզելու:—Որչափ զանազան ծառայութեանց ձեռնտու է մարդու ձեռն Բոլոր արհեստներ յեւթիւն չէին լինէր եթէ չի լինէր ձեռքը: Նոյն խակ ձեռաց ձեւը, տարազը, յայտ առնէ որ ինքը մի հասարակ մտաց գործ չէ: Երկայնաձեւ է, յայլ եւ յայլ բաժանմունս սահմանեալ, ի նրբաւարտս եւ ի դիւրաթեքս, անշուշտ առ ի կարող լինել բոնել որ եւ իցէ առարկայ զանազան ձեւով եւ մեծութեամբ: Թիւը, երկայնութեան անհաւասարութիւնը, մատանց զանազան գիրքը եւ արագաշարժ լինելու յարմարութիւնը զձեռն ամէն գործածութեան աջողակ կը հանդիսացնեն:

Անհրաժեշտ զոլով մատանց զօրաւոր ուժեղ լինելը, յայն սակս՝ յառաջատես գիտութեամբ հոգացուած է յոսկերաց կազմել. անտնօրինելի անհրաժեշտութիւն էր նաեւ ըստ քմաց ծուկ, կորացուցանել, նմին իրի աստուածային իմաստութիւնը երբ զանոնք ձեւացուցած է զանազան յօդերով բաժանեալ, յանձանձած է նաեւ եղունգներ աւելի զօրացնելու համար առանց արատաւորելոյ ձեռաց պատշաճական ձեւը: Իրաւամբ, ուրեմն, կարող էր գոչել Soleno թէ բաւական է միայն մի եղունգն

որ եւ իցէ անհաւատն յամօթ եւ կորազլուի առնելու Եւ մեր մատանց հիանալի կազմութեան միտ եղեալ, կը հաստատէ թէ՛ ձեռք մարդոյ նաւթճեն առ մարդն զԱստուածութիւնն:—Եթէ վայրիկ մի խոհականութեամբ զննելու լինինք ջուրը եւ օդը, պարտաւորուած ի հիացման կը լինէինք, նկատելով այն ամէնը զոր Աստուած ամենապէտ զիտութեամբ եւ ամենակարողութեամբ հաճած է դործել այս կրկին մարմիններ ի դոյութիւն ածելու զարմանալի խառնման ներդաշնակութեամբ: Անհերքելի է յարաբերութիւն եւ կախումն ընդ իրաւարս ալլելայլ մասանց աշխարհիս, արարածոց, զօրօրինակ տնկոց, մրգաց, օդոյ, տեղեաց, եղանակի, անասնոց, մարդոյ, եւ այս վերջիններու կարեւոր պիտոյից մէջ ունեցած անուրանալի եւ ամենիմաստուն զօդը: Կը սքանչանամք նկատելով բնութեան հաստատուն վախճաններն եւ անփոփոխ օրէնքներ: Մի սերմ զօրօրինակ, չէ կարող բուսցնել, եթէ ոչ այն ինչ որոշեալ ծաղիկը, կամ պտուղը. մի ձու այն ինչ որոշեալ թռչունը, այսպէս եւ որ ի կարգին... Եթէ բովանդակ այսօրեք բնական լինէին կոյր բնութեան գործ, վախճանական պատճառներն պէտք էին մերթ ընդ մերթ այլայլել, այլ ընդհակառակն ոչ երբեք այս կը ստուգուի, ոչ բնաւ մի երկդիմութիւն տեսակաց յայնչափ գունակ գունակ կերպարանս էութեանց:—Ապա ուրեմն, խնդրի մի իմացութիւն գերազանց քան զմարդոյ, մի Գերագոյն էակ:—Աշխարհիս մէջ կան ոգեղէն էակներ. զօրօրինակ մեր հողին, հարկ անհրաժեշտ է ուրեմն, որ այս Գերագոյն էն, ծայրագոյն իմացութեամբ լինի հողի: Այս եղրակացութիւնն անտի յառաջ դայ. մինչ զմտաւածելով որ գոն կենդանի էութիւնք, արդ անհրաժեշտ է որ կենաց սկիզբն ծագում առած լինի ոչ նիւթական պատճառէ այլ բոլորովին պարզ եւ ոգեղէն պատճառէ, որ է Ամենակալն Աստուած: Եւս առաւել. շարժումն չլինելով ի հարկէ՛ մածեալ նիւթոյ, ծագումն առնլու համար հարկաւորութիւն ունեցաւ մի ազատ պատճառի: Այս ազատ պատճառը կը պահանջուի նաեւ նկատմամբ միութեան հոգեոյ ընդ մարմնոյ որոյ միութիւնն եւս ի հարկէ չէր: Ի նկատի ունենալով ի մի բան ողջոյն տիեզերաց ամենիմաստուն—օրինօք ի մի յօդեալ ըլլալն, ստիպեալ ենք բնորոշել մի Գերագոյն Օրէնսդրի էութիւն: Բայց ո՞վ է արդեօք այս գերագոյն եւ ամենիմաստուն օրէնսդրն: Աստուած, որ է էութիւն ամենակատարեալ, ծայրագոյն բա-

րի, յաւիտենական, անսահման ամենասուրբ Հոգի, Արարիչ եւ պահպանող ամենայնի: Ծայրայեղ յիմարութիւն կը լինէր այս եղբայրացութեան չի ժամանելը:

Եթէ ի դործոց մարմնոյ ճանաչի էութիւն հոգւոյ, կրօն սուրբ Օգոստինոս եւս առաւել յէութենէ եւ ի դործոց արարածոց ծանուցեալ լինի Արարիչն:» Նոյն սուրբ հայրը կը հաստատէ ըսելով, որ աշխարհս իբր մի գիրք մեր աչքին առջեւ կը տեսնուի յորում կը կարդացուի Արարիչն: Թէպէտ եւ անտեսանելի է այս երկրպագելի էն՝ սակայն անհնար է չենթադրելը: Եւ ապա յաւելու նոյն սուրբ հայրն օրինակ դառն. — մինչ խնդրէի զքեզ, ով Տէր, հարցանէի երկրին թէ Աստուած իմ է. եւ նա պատասխանի տայր. ո՛չ: Ամենայն ինչ որ աշխարհի էր, զամենայն ինչ զոր նա կրէր յինքեան, ամենեքեան ի նոյն եւ ի մի հոգի պատասխանի տոնէին: Հարցի զանդունդս ծովուց եւ զամենայն կենդանիս որք յայտ Վայրի ի զոյութեան են, ամենեքեան միահաղոյն ձայն հտուռ. մէք ոչ եմք Աստուած քո: Խնդրեալ ի վեր քան զմեզ, Յորժամ հարցանէի զայեք օղեղէն եւ նա պատասխանի եղ համայն բովանդակութեամբ իւրով. հինն Անաստիանէն ու խաբէցաւ, վրիպեցաւ. չեմ եւ Աստուած քո: Մխեցի զաչս իմ յերկինս եւ հարցի զարեգակն, զըռօնն, զաստեղս, այլ նոքա եւս պատասխանի հտուռ ցիս. մէք ոչ եմք Աստուած քո: Եւ ես ինկոյն ասացի առ նոսա. Դուք ասեք քե ոչ եք Աստուած իմ, բարոք, ասացեք, ուրեմն ո՞վ է այն որ Աստուած իմ է: Արդ դուք աղաղակեցեք ի մի ձայն քե նա է որ արարն զմեզ, Եւ աղաղակեցին ի ձայն մեծ. Նա արար զմեզ եւ ոչ մեք էաք:» (Solil. I. Cap. 34—)

Արդեամբ եւ իրաւամբ, ուրեմն, կարող էր ըսել Յովբ որ հարցանենք համայն արարածոց մինչեւ անդամ անդրուարին եւ ըլլորը մեզի պիտի պատասխանեն թէ ամենայն ինչ ձեռք տեսնի ստեղծին: «Բայց ազէ՛ հարց զչորքոսանիս եթէ ասիցեն քեզ, զթռչունս երկնից՝ եթէ պատմեցեն քեզ, ճառեա երկրի, եթէ խելամուռ արասցէ զքեզ, եւ կամ պատմեցեն քեզ ձկունք ծովու: Ո՞վ է որ ոչ զիսաց այսու ամենայնիւ եթէ ձեռն Տեսնի արար զայս:» (Յովբ Ժբ. 7.)

Սուրբ Անտոն, Հայր եւ Պատրիարք միանձանց, յաւուր միում հարցուեցաւ մի փիլիսոփայէ, թէ ի՞նչպէս կարող է մենացած յառանձնութեան կենալ առանց գրքի. նորա պատասխանն առ իմաստասէրն, հետեւեալ հակիրճ բառերն եղան

«բոլոր արարչութիւնն իմ գիրքս է յորում ես կ'ընթեռնում Աստուծոյ մեծութիւնը. անդանօր նկարեալ կայ Արարիչն կենդանի եւ խօսուն տառերով» Վարք հարանց:

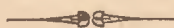
Պօղոս առաքեալը կ'ազդարարէ որ արարչութիւնն է որպէս մի հայելի, յորում կը նշմարուի Աստուածութիւն. եւ արարածք զերդ մի սանդուղ որով մինչև առ Աստուած կը ժամանուի. «Զի աներեւոյթք նորա ի սկզբանէ աշխարհի՝ արարածովքս իմացեալ տեսանին. այսինքն է մշտնջենաւորութիւն եւ զօրութիւն եւ Աստուածութիւն նորա.» (Հռովմ. Գրքութիւն Ա. 20):

Համայն արարածք կ'ըսէր սուրբ Բրօսէրիւս են ըստ որում այբեւքն յորում կը վարժուի մարդս ճանաչել զԱստուած:— Եւ Խսահակ Նիւթոն իւր Օթիքա կոչուած Գ. գրքին մէջ այսպէս կը գրէ. «սկիզբն ամենայն արարածոց չի կրնար չի սեպհականուիլ մի Գերազոյն եւ ամենակարող էակի իմացութեան եւ իմաստութեան, որ կայ ընդ միշտ եւ է ամենայն ուրեք, որ օրինադրեաց ըստ իւր հաճոյական կամաց տիեզերաց բովանդակ մասերը, առաւել բարեք որ մեր հոգին անկարող իւր կամաց մի ներգործութեամբ շարժել մարմնոյ անդամներն որ իրեն հետ միացած են:— Տեսնելով ուրեմն, համայն արարածոց բովանդակ տիեզերաց էութեանց որակութիւնը՝ որ չէ թէ բնութեան այլ ամենակարող Աստուծոյ գործ՝ յօժարակամ միաբանելու ենք քաջ քերթող Մէթաստազիոյի հետ եւ ի մի ձայն աղաղակել.

Dovunque il guardo io giro
Immenso Dio ti vedo
Nell' opere tue t'ammiro,
Ti riconosco in me
La terra, il mar, le sfere,
Parlan del tuo potere,
Tu sei per tutto, e noi
Tutti viviamo in Te.

Ս. Վ. Տ. Արքանանգ

(ՄԱրտնոշ 2)

Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

ՍՐԲՈՒՀԻ ՄՈՆԻԳԱՅԻ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՅՈՒՂՋԱՆՆԵՍ Վ. ԱՔԻԿԵԱՆ

(Շարունակութիւն տես թիւ 8)

Գ Լ ՈՒ Խ Ժ Ը .

Սրբունի Մոնիգայի ջերմեռանդութեան արծարծիլը

արդի ժամանակներուս։—Մեր պիտոյից հետ

նոյն ջերմեռանդութեան համաձայնիլը

1576—1866

Ամբողջ վեշտասաներորդ դարուն՝ մանաւանդ երկրորդ մասին մէջ, այն անթիւ անհամար ուրացութեանց ատեն, որ տոսկում կը պատճառէին քրիստոնէ մայրերու սրտին մէջ, Սրբունի Մոնիգայի ջերմեռանդութիւնն ալ օրէ օր կ'արծարծի. իւր անունն, որ տակաւին արձանագրուած չէր՝ ըսինք, վկայաբանութեանց մէջ, կը սկսի երեւիլ Սրբազան Քահանայապետին հրամանաւն եւ ընդհանուր Եկեղեցւոյն կիրարկութեանը համար յօրինուած, Պարոնիոսի վկայաբանութեան մէջ, եւ անկից կ'արձանագրուի նաեւ արդի տօնացոյցներու մէջ։ Իւր տօնախմբութիւնն՝ որ միայն Հռովմայ եւ սուրբ Օղոստոսի կանոններուն հետեւող կրօնաւորաց եկեղեցիները կը կատարէին, կը սկսի ամէնուրեք կատարուիլ, եւ իւր ժամաստացութեան կարգը Հռովմէական ժամագրոց մէջ տեղի կ'ունենայ։ Իւր մատուցներն, որ մինչեւ այն ատեն եկեղեցւոյ մը մէջ ամբողջուած էին, կը ջրուին բոլոր աշխարհքիս երեսը։ Գրիգոր ԺԳ. Պապը՝ 1576ին, իւր զիւնն կտոր մը Պարոնիա կը իրկէ։ Հռովմայ սրբունի Մոնիգայի ընկերութիւնը նմանապէս

մաս մը կը խնդրէ եւ կ'ընդունի: Բայկա՛ որ սուրբ Օգոստոսն ուսին մարմինն ունենալուն համար կը պարծենար, կ'ուզէ նաեւ ունենալ զոնէ նշանաւ որ մասունք մը իւր մօրը մարմնէն, եւ Քահանայապետաց առատաձեւութենէն սրբուհւոյն մէկ կողը կ'ընդունի: Միւսողէրի Յիսուսեանք, եւ Դրէվիզայի սուրբ Օգոստինոսի վանականք կը ճոխացնեն իրենց եկեղեցիները նմանապէս Մոնիզայի ոսկերօք: Եւ մի եւ նոյն ատեն երեւելի եւ սրբակրօն անձինք, զորո՛ եկեղեցին իւր հրաշալի արգասաւորութեամբն ի լսյս կ'ընծայէր, իբր թէ ուզենար յայտնել բողոքականութեան, որ ինքն էր միշտ Յիսուսի Քրիստոսի ճշմարիտ հարսը, կը յորդորեն կը դբոյմեն հոգւոց սրտին մէջ, եւ կը ծաւալին ամէն ուրեք սրբունի Մոնիզայի պաշտամունքն եւ ջերմեանդութիւնը: Շատ երկնցուցած կ'ըլլայինք խօսքերնիս թէ որ ուզենայինք պատմել մի մի վեշտասաներորդ եւ եօթնեւտասաներորդ դարուց մէջ երեւելի անձանց եւ մեծ սրբոց ցոյց տուած բարեպաշտութեան յարգութեան եւ սիրոյ ոգին առ Մոնիզա: Բայց անոնցմէ մէկը սոսկ կ'ուզենք ընթերցողաց ներկայացնել: այն է Սալեղեան սուրբ Փրանկիսկոս: Ներուի մեզի ասոր նախամեծար ընտրութիւնը Սա անդուգական անձն, որուն արուած էր մանաւանդ քրիստոնէ մայրերու սիրտը շարժելու, եւ զանոնք ստատուածային սիրով բորբոքելու առանձնաշնորհութիւնը, իւր մեծ սրամտութեամբ եւ ժախանակին եւ հոգւոց խորին գիտութեամբը, կը հասկնայ մէկէն՝ թէ չկայ ջերմեանդութիւն մը աւելի պաշաճ եւ աւելի ազդու քան սրբունի Մոնիզայի ջերմեանդութիւնն այն թշուառ մայրերու սիրտը մխթարելու, քաջալերելու, իրենց պաշտօնին գերազանցութիւնը հասկցնելու, եւ առ այն հարկաւոր եղած զօրութիւնը հոգալու համար:

Ըստ այնմ իւր «Յաղագս առաջնորդութեան առ ջերմեանք կէսանս» անուանած գրքոյկին մէջ, որն որ մեծ եւ բաւ բեշորհ յեղաշրջութիւն մը պատճառած է քրիստոնէական բարուց մէջ, կը յիշէ անդադար զարուհի Մոնիզա կ'ուզէ սորվեցնել յրիստոնէ կանոնաց ամէն վիճակի մէջ կատարելութեան ստիպողական ըլլալը. եւ այն կատարելութեան միշտ ճամբն սեռակ կոչման եւ պայմանի մէջ կարելի ըլլալը, իրենց առջին կը զնէ զսրբունի Մոնիզա «իւր ընտանեկան զբաղմանց մէջ»: Իսկ մայրերու սրտին խօսքով կ'ուզէ հասկցնել թէ

չատ ուշ կը ձգեն իրենց որդւոց դաստիարակութիւնը, եւ թէ ի սկզբանէ՝ իրենց վզէն վար կախուած ատենէն, դրոշմելու են տղոց սրտերու մէջ քրիստոնէութեան սէրն եւ հոգին, նա-
յեցէք, կ'ըսէ, սրբունի Մոնիգայի, իւր մեծ եւ սուրբ Օգոստի-
նոսը չծնած, երբոր յղի էր միայն, այլ եւ այլ անգամ ճշմա-
րիտ կրօնին եւ Աստուծոյ փառաց ծառայութեան կը նուիրէ
զանիկայ, ինչպէս որ նոյն մեծ սուրբը կը հաստատէ մեղի՝
ըսելով, որ արդէն իւր մօրն որովայնէն Աստուծոյ համը առած
էր: Այս բանս մեծ համար մ'է քրիստոնէ կանանց. պէտք է
որ իրենք ալ ընծայեն իրենց որովայնին պտուղը աստուածա-
յին մեծափայլութեան, թէպէտ եւ դեռ ի լոյս եկած չեն»

Նմանապէս երբոր տղաք մեծնալով, չար կիրքերը մէջ
տեղ կ'եկան, եւ այն ատեն որ մայրերը մեծ զգուշութեան եւ
արթնութեան կարօտութիւն ունին վտանգներու առջեւն առ-
նելու համար, կ'ուզէ սորվեցնել իրենց թէ ի՞նչ կերպով պիտի
պաշտպանեն, հսկեն, փրկեն եւ կենդանութիւն չնորձեն իրենց
որդւոցը հոգւոյն, դարձեալ սրբունի Մոնիգայի օրինակն առ-
ջեւնին կը դնէ՝ ըսելով. «Սրբունի Մոնիգա այնչափ ուժգնու-
թեամբ, եւ այնպիսի յարատեւութեամբ կուեցաւ իւր Օգոս-
տինոսին չար կրթիցը գէտ, որ ի ծով եւ ի ցամաք զանի հա-
լածելով, վերջապէս արտասուաց արդեամբը կը վաստկի՝ անոր
հոգին, եւ կրկին մայր ըլլալու բարեմասնութեան արժանի կը
հանդիսանայ»

Ինչ որ կ'ըսէ Սալէզիան սուրբ Փրանկիսկոս իւր մէկ
գրքին մէջ, նոյնն իւր թղթերուն մէջ ալ կը կրկնէ հազար
ու մէկ դարձուածներով. կը հանդիպի այն կարգուած կա-
նանց, որոնք աշխարհքիս վրայ աքսորելոց կը նմանին, եւ
սուած ըլլալով իրենց սէրը՝ եւ փոխադարձն ընդունած չըլ-
լալով, կը զգան իրենց սրտին մէջ անհուն դատարկութիւն
մը: Դժոյն որ Աստուած միայն կրնայ լինել, եւ իրենց այն վիճ-
ճակին մէջ անոր սոսի սիրովը վառուած, կը նային նախան-
ձատ աչքերով վանդակներու ետեւը պատուարուած աստ-
ուածանուէր կուսանաց, կը միտթարէ՝ ըսելով, «Կը բաղձայի
որ փոխանակ այն կուսանքը նկատելու, մտածէիք թէ որչափ
սուրբ եւ սրբունիներ կան, որոնք ձեր վիճակին մէջ զըտ-
նուելով տարած են քաղցրութեամբ եւ մեծ համբերութեամբ
իրենց վիճակին դժուարութիւններն: Ինչպիսի է սրբունի Մո-
նիգան. ազէ՛, իրեն օրինակը ձեզի դրդիչ մ'ըլլայ, աշխատե-

ցէք վատակելու իրենն բարեխօսութիւնը՝ կը հանդիպի՞ վըտացեալ, խոռովեալ, ապաղայէն վախցող մօր մը (կա՞յ միթէ մայր մը որ չվախնայ ապաղայէն)։ Կը հանդիպի՞ մանաւանդ այնպիսի մօր մը, որ ընկճած անհնարին ցաւոց տակ (որոնց թիւը՝ ամբողջ, չափ է), խօսք մ'ունի, զորն որ այնպիսի անուշ եւ ազդու ձայնով մը կ'ըսէ, որ մխիթարութիւն եւ յօյս կը սփռէ սրտերու մէջ. «աղօթէ՛, աղօթէ՛»։ Եւ յետոյ. «կարգա՛ սրբունի Մանկայի վարքը. կը տեսնաս հոն թէ ինչ հոգ եւ խնամք տարած է իւր Օգոստինոսին վրայ. եւ ուրիշ խել մը բաներ, որոնք մեծապէս պիտի մխիթարեն զքեզ»։

Սրբունի Շանդալին երկարատեւ սքանչելի եւ իմաստուն կառավարութեան մէջն է մանաւանդ. որ կը տեսնուի սրբունի Մանկայի օրինակին առած մեծ կարեւորութիւնը։

Տիկին Շանդալ՝ երեսուն տարեկան հասակին մէջ, չորս զաւակով եւ մեծ հարստութեամբ այրի մնացած ըլլալով, կատարելութեան դիմելու արտաքոյ կարգի բաղձանք մ'ունի. սակայն դեռ այն ատեն վանական կենաց վրայ չմտածէր. բոլոր զրադմունքն առ այժմ իւր փոքրիկ ընտանիքը ըստ օրժանեոյն դաստիարակելն է. արդէն անդրանիկ որդին սկսած է վախցնել զինքն, որովհետեւ բարի հանգամանաց հետ մեծ թերութեանց նշաններ ցոյց կուտայ. եւ չափ պիտի չանցնի, կրիցը սաստկութենէ, կրակոտ բնաւորութենէ, բարեկամաց չողորթութիւններէ, զրդուած տարուած, կը պատճառէ իւր մօրը այնպիսի անձկութիւններ, որոնցմով այսօր լի են քրիստոնէ մայրերու սրտերը։

Սալէզեան սուրբ Փրանկիսկոս՝ որուն նմանապէս մտքէն իսկ չէր անցներ որ Տիկին Շանդալ օր մը կրօնք պիտի մտնար, ամէն հնարք կը գործածէ կատարեալ այրի մը, եւ կատարեալ մայր մը հանդիսացնելու. զանի, ըստ այնմ անոր կառավարութեան ձեռք զարնելով, կ'ապուարէ նախ տուածնութիւն, մտաց ամփոփումն, աշխարհքիս ունայնութեանց օրհամարհանքն, ինչպէս որ իւր սգալից եւ տխրազին կեանքն ալ զինքը բնականապէս առ այն կ'ուղղէր։ Կ'ուզէ որ չորս տղոցը հետ տանը մէջ փակուի. բոլոր ուշադրութիւնն անոնց վրայ դարձնէ, եւ իւր ապարանաց մէջ՝ իրեւ փոքրիկ վանատուն մը, սուրապի սոսկ երկնային զբաղմանց, լի խաղաղութեամբ, լուսթեամբ, եւ ամէն աշխարհային հոգերէ ազատ։ Այն փոքրիկ վանատան Մեծաւոր Մայր մ'ալ հարկաւոր ըլլալով, ան ալ

Սուրբ Կոյս Աստուածածինն պիտի ըլլայ: Տիկին Շանդալ ա-
նոր ոտից տակ պիտի աշխատի, պիտի հնազանդի իրեն՝ իբրեւ
իւր մօրը, ամէն առաւօտ անոր օրհնութիւնն եւ հրամանները
պիտի խնդրէ, եւ իրեն արձանին ոտքը համբուրելով կամ
պատկերը նկատելով, զանոնք ընդունած պիտի սեպուի:

Սոյնօրինակ յորդորակներով լի են սուրբ Փրանկիսկոսի
նամակներն առ տիկին Շանդալ, մինչդեռ հրաժարած չէր աշ-
խարհէս. օր մը օրինակի աղագաւ, կը գրէ իրեն՝ ըսելով. «Ձօ-
րացի՛ր, սիրտ առ, Դուստր, հայէ որ քու սուրբ Մեծաւոր
Մօրդ քղանցքը չձգես, խնդրէ իրմէ անդադար օգնութիւն,
որպէս զի իւր ամենասիրելի Որդւոյն սիրոյն մէջ կարենաս
ապրիլ, մեռնիլ եւ վերստին կենդանանալ» եւ դարձեալ,
«Նայէ որ՝ կ'ըսէ, զգուշութեամբ գոց պահես կուսաստանիդ
բոլոր զոններն, եւ չթողուս որ բարի խորհուրդներդ եւ առա-
ջադրութիւններդ ելլան ցրուին ասդիս անդին. որովհետեւ այն
ատեն սիրտդ ալ կը ցրուի. կանոններուդ զանցառութիւն մի՛
ընէր, եւ այն ժամանակ հաւատա, հաստատապէս հաւատա
որ Տիկին Մեծաւոր Մօրդ Որդին բոլորովին քուկդ պիտի ըլ-
լայ» Ուրիշ անգամ մը, Ծննդեան օրն այսպէս կը գրէ. «Ո՛հ,
դուստրս, անկեղծ սրտով կը մաղթեմ քեզի այսօր Բնթղեհն՝ մի
մէջ Մեծաւոր Մօրդ քով ըլլալդ. բա՛րէ, տես թէ ինչպէս կը վայ-
լէ իրեն ձեռացը մէջ այն փոքրիկ մանկիկը. ուղէ զայն իրմէ
կուտայ քեզի, եւ առածիդ պէս, անոր աչքին վրայ եղող այն
մանր կաթիլներէն մին դողցիր. սքանչելի բան, այն կաթիլ
մը ըմպելիքը հրաշալի զօրութիւն ունի ամէն տեսակ սրտի
նողտկութեան»:

Բայց երբ մատաղահասակ եւ անվարժ անձ մը վանատուն
կը մտնայ, մասնաւոր կառավարութեան մ'ալ կարօտ է. եւ
անոր ոչ միայն Մեծաւոր մայր մը, որուն իբրեւ Աստուծոյ
հնազանդելու է, այլ նաեւ Վարժուհի մը հարկաւոր է, նորըն-
ծայից վերակացուհի մը, որպէս զի սա ի մօտոյ հսկէ անոր
վրայ, իւրաքանչիւր մէկ քայլը զգուշութեամբ դիտէ, ուղղէ,
խրատէ, դաստիարակէ, եւ առաքինութեան ճամբուն մէջ ա-
ռաջացնէ: Ո՛վ պիտի ըլլայ ուրեմն Տիկին Շանդալին Վարժու-
հին. ո՛վ պիտի սորվեցնէ իրեն կատարեալ այրի մ'ըլլալու ար-
հեստը, կատարեալ մայր մը, կատարեալ տիկին մը, աշխարհ-
քիս մէջ բնակիլը՝ առանց կապելու սիրտն ունայնութեանցը,
եւ օր մը՝ նախնի քրիստոնէ կանանց պէս, աշխարհքէս յօժա-

բակամ հրաժարիլը։ Այն վարժուհին՝ Սրբունի Մոնիգա պիտի
ըլլայ։

Գիտէ՞ք արդեօք թէ ինչպիսի պարագայից մէջ Սալէզեան
սուրբ Փրանկիսկոս դանիկայ իրեն վարժուհի կուտայ. անմի-
ջապէս՝ երբ կը լսէ որ աշխարհքս ձգելու եւ Կուսաստան
մտնալու քաղձանք մը ծագեր է Շանդայի սրտին մէջ, այնպի-
սի քաղձանք մը, որ Ճինէվրայի եպիսկոպոսին նոյն ատեն
անդործադրելի կ'երեւար, իրեն աչքին առջեւ զնկով Սրբունի
Մոնիգայի օրինակը՝ կարծես թէ կ'ուզէր ըսել իրեն, «փնտռածդ
կատարելութիւն չէ՞ արդեօք. նայէ՛, տես, մի՛թէ ինքը թողուց
իւր որդին. քա՛ւ լիցի. ինքզինքն իւր որդւոյն համար զո՞հ
նկով, հասաւ առաքինութեան վերին դադարը. ուրեմն տո
զինքը քեզի իրիւ վարժուհի»։

Բայց թողունք որ սուրբը խօսի իւր սիրուն եւ վափունկ
ոճովը. իրեն խօսքն այնպիսի անուշութիւն մ'ունի որ կը զմայ-
լեցնէ զմարդ։

(Շարափաբէլի)

ՊԱՏԿԵՐ տասն է հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դանեկան,
Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
քղբատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « «

Իշխարանչիշր թիւ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եւշիլ փողոց
Թիւ 1, ուր պետք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ քերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N ° 1

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولنمشر